

جمعیت تهران و آینده آن

دکتر حبیب الله زنجانی

مقدمه

* تهران و جمعیت آن در دوره ۲۰۰ ساله ۱۱۶۸-۱۳۶۸ شمسی
(۱۷۸۹-۱۹۸۹)

اسناد مربوط به "بلدیه تهران" از چهارمحل به نامهای سنگلج، چاله میدان، چاله حصار و ارك نام برده و جمعیت آن را حدود ۵۰ هزار نفر تخمین زده است. ولی در یادداشت‌های به جامانده از - نجم الملك در شرح نقشه ترسیم وی به افزایش و توسعه محدوده شهر اشاره شده و در آن نقشه شهر به خندق پیوسته ای محصور و ۲ دروازه داشته است که به ۶ محله به نامهای دولت، عودلاجان، سنگلج، بازار، چاله میدان و ارك تقسیم می‌شده است، اولین سرشماری جمعیت در شهر تهران در سال ۱۲۶۲ شمسی انجام و جمعیت شهر را ۱۰۶۴۸۲ نفر در ۹۱۹۳ خانه مسکونی به دست داد. سرویس معارف بلدیه تهران نتایج این سرشماری را در مقایسه با سایر منابع به شرح زیر مورد ارزیابی قرار داده است:

"با آنکه در آن تاریخ کمتر آشنایی قواعد عامیه و طرق احصائیه بودند، مع هذا با تطبیق به سایر قرائن به مثل مصرف نان شهر در آن زمان، می توان احصائیه فوق الذکر را در حدود تقریبی مدرک صحیح دانست"^(۲).

از گسترش شهر تهران و افزایش سریع جمعیت آن بیش از ۲ قرن نمی گذرد هر چند عده ای را عقیده بر آن است که تهران از سال ۵۹۹ هجری ش (۱۲۲۰ میلادی) پس از ویران شدن ری به دست مغولان شروع به رشد کرده است^(۱) ولی در واقع توجه به آن به عنوان يك نقطه شهری از سال ۹۶۱ هجری قمری (حوالی ۱۵۵۴ میلادی) آغاز می شود که شاه طهماسب فرزند شاه اسماعیل صفوی با رویی به دوران کشید و در سال ۱۰۹۹ هجری شمسی (۱۷۲۰ میلادی) برای مدت کوتاهی به عنوان مرکز کشور انتخاب شد و سپس کریمخان زند و آغامحمدخان قاجار به آبادانی آن اهمیت دادند

از سال ۱۲۰۰ هجری قمری (حوالی ۱۷۸۵ میلادی) که تهران از طرف آغامحمدخان قاجار عملاً و سپس در سال ۱۲۱۰ هجری (۱۷۹۵ م) رسماً به مقرر سلطنت و پایتخت انتخاب شد، اطلاع دقیقی از محدوده و جمعیت آن در دست نیست

* این مقاله چکیده ای از مطالعات مفصل جمعیت شهر تهران است که برای تهیه طرح حفظ و سازماندهی آن شهر در سال ۱۳۶۷ انجام گرفته است.

۱- دکتر عابدینی در کوش، درآمدی بر اقتصاد شهری، ص ۴۵

۲- بلدیه تهران، سرویس معارف، دایره احصائیه، سرشماری نفوس شهر تهران تعقیب دومین سالنامه احصائیه بلدی سال ۱۳۱۲ (۱۸۹۴) صفحات ۴، ۳، ۲

هشت سال بعد یعنی در سال ۱۲۷۰ شمسی نجم الدوله در حین ترسیم نقشه شهر جمعیت آن را بالغ بر ۱۶۰ هزار نفر اعلام کرد. بر اساس نتایج این سرشماری شهر تهران ۲۴/۵ کیلومتر مربع مساحت ۱۸۰۰ خانۀ ۲۰۰ مسجد، ۴ کلیسا و ۴۰۰ باب حمام داشته است.

سومین سرشماری جمعیت در شهر تهران از طرف "مؤسسه بلدیۀ تهران" در سال ۱۳۰۱ شمسی به عمل آمد و جمعیت تهران را حدود ۲۱۰ هزار نفر در ۴۵۱۲۸ خانوار به دست داد.

در فاصله ۲۱ ساله ۱۲۷۰-۱۳۰۱ شمسی مساحت شهر تهران تغییری نکرد و شهر به همان خندق محصور بود ولی تعداد خانۀ ها از ۱۸۰۰۰ به ۲۱۷۴۵ واحد و تراکم جمعیت از ۶۵/۴ نفر در هکتار به ۸۵/۷ نفر رسید.

چهارمین سرشماری تهران در سال ۱۳۱۱ شمسی انجام شده است. این سرشماری هم مانند سرشماری قبلی توسط مؤسسه بلدیۀ تهران به عمل آمد و جمعیت شهر را ۳۰۱۱۳۹ نفر در ۷۰۵۰۰ خانوار به دست داد. از این تعداد ۳۴۹۵۰۴ نفر داخل حریم خندق و دروازه های شهر و ۶۰۶۳۵ نفر خارج از این حریم سکونت داشته اند و تراکم جمعیت در داخل محدوده خندق به ۱۰۲ نفر در هکتار رسیده بود.

گرچه بین سالهای ۱۳۱۱ تا ۱۳۱۸ نیز اطلاعات پراکنده ای در مورد جمعیت شهر تهران وجود دارد ولی شاید بتوان گفت که سرشماری دوفاکتوی ۱۳۱۸/۱۲/۱۰ شمسی (۲۹ فوریه ۱۹۴۰ م). اولین اقدام آماری قابل قیاس با معیارهای فعلی است. در این آمارگیری جمعیت شهر تهران ۵۴۰۰۸۷ نفر بوده است. سرشماریهای عمومی نفوس و مسکن که از سال ۱۳۳۵ تا ۱۳۶۵ به فاصله های ده ساله صورت گرفته است جمعیت شهر تهران را به شرح زیر به دست می دهند:

۱۳۳۵	۱۵۱۲۰۸۲ (نفر در ۲۳۳۴۳۸ خانوار)
۱۳۴۵	۲۷۱۹۷۳۰ (نفر در ۵۶۶۷۷۳ خانوار)
۱۳۵۵	۴۵۲۰۲۲۳ (نفر در ۹۸۲۰۲۶ خانوار)
۱۳۶۵	۶۰۴۲۵۸۴ (نفر در ۱۲۷۰۶۹۱ خانوار)

در مورد میزان رشد سالانه جمعیت تهران

گرچه نمی توان حدود صحت همه سرشماری ها و برآوردها را یکسان تلقی نمود و مخصوصاً اطلاعات مبتنی بر حدس و گمان را ملاک محاسبه قرارداد لکن ارقام مربوط به سالهای ۱۳۶۲ تا ۱۳۱۸ حدود رشد جمعیت در یک دوره پنجاه و هفت ساله و ارقام مربوط به سالهای ۱۳۱۸-۱۳۶۵ میزان رشد جمعیت و چگونگی آن را در یک دوره ۴۷ ساله نشان می دهند.

سال	تعداد جمعیت	میزان رشد سالانه بین دو زمان بلافاصله
۱۲۶۲	۱۰۶۴۸۲	-
۱۲۷۰	۱۶۰۰۰۰	۰/۹
۱۳۰۱	۲۱۰۰۰۰	۴/۰
۱۳۱۱	۳۱۰۱۳۹	۸/۳
۱۳۱۸	۵۴۰۰۸۷	۶/۲
۱۳۳۵	۱۵۱۲۰۸۲	۶/۰
۱۳۴۵	۲۷۱۹۷۳۰	۵/۲
۱۳۵۵	۴۵۲۰۲۲۳	۴/۷
۱۳۵۹	۵۴۴۳۷۲۱	۱/۷
۱۳۶۵	۶۰۴۲۵۸۴	

میزان رشد جمعیت شهر تهران از سال ۱۲۶۲ تا ۱۳۶۵

بدیهی است که میزان رشد حاصل از طریق مقایسه ارقام سرشماریها را باید نوعی میسزان ناخالص رشد جمعیت تلقی نمود زیرا این ارقام بدون در نظر گرفتن جمعیت قبلی آبادیهای ادغام شده در فاصله بین دو سرشماری در شهر تهران به دست می آیند. تعداد و جمعیت این نوع آبادیها همانطور که بعداً "خواهیم دید در بعضی از دوره های بین سرشماریها قابل ملاحظه بوده است .

عمده ترین نکته ای که در روند تحول جمعیت شهر تهران در سالهای اخیر وجود دارد نوسان شدید میزان رشد جمعیت آن در فاصله ۱۰ ساله ۱۲۵۵-۱۲۶۵ است این نکته ای است که بخصوص در مقایسه با ارقام مشابه در سالهای قبل به نحو روشن تری به چشم می خورد. در این مورد لازم است نخست اثر تغییر محدوده تهران بر روی آمار و ارقام حاصل از سرشماریها مشخص شود و

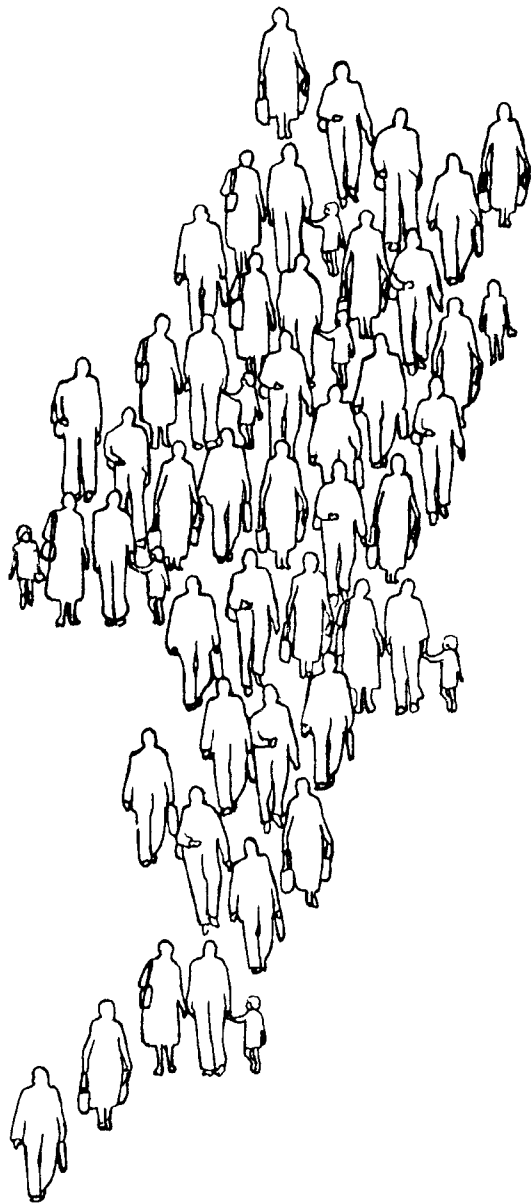
جمعیت تهران در محدوده ی ثابتی مورد بحث و بررسی قرار گیرد. در این جا به دلایلی که از ذکر آنها می گذریم محدوده ی سرشماری شهر تهران در سال ۱۲۶۵ را به جهت جامع و مانع بودن آن ملاک مقایسه قرار می دهیم و به بازسازی آمار و اطلاعات جمعیتی سرشماریهای ۱۲۴۵ و ۱۲۵۵ در محدوده ی سال ۱۲۶۵ می پردازیم :

بازسازی جمعیت واقع در خارج از محدوده ی شهر تهران در سالهای ۱۲۴۵-۱۲۵۵ بخشی از محدوده ی فعلی تهران در سالهای ۱۲۴۵-۱۲۵۵ شامل شهرها و آبادیهای بوده اند که در خارج از بافت پیوسته شهر واقع و طی ۲۰ سال گذشته به تدریج جذب شهر شده اند این آبادیها در شهرستانهای تهران ، ری و شمیرانات قرار داشته اند جدول شماره ۱ تعداد ، شهرها و آبادیها و جمعیت آنها را که در فاصله سالهای ۱۲۴۵ و ۱۲۵۵ و ۱۲۶۵-۱۲۶۵ جذب شهر تهران شده اند نشان می دهد :

جمعیت در سرشماری قبل			تعداد		از شهرستان	فاصله زمانی
جمع	آبادی	شهر	آبادی	شهر		
۳۱۴۹۹۷	۴۶۰۰۰	۲۸۹۹۷	۱۲۸	۳	تهران ، ری ، شمیرانات جمع	جمع در دوره ۲۰ ساله - ۱۲۴۵ - ۱۲۶۵
۱۹۲۶۲	۱۰۵۷۶	۸۶۸۶	۲۹	۱		
۲۶۰۵	۲۶۰۵	-	۱۲	-	از تهران	۱۲۶۵-۱۲۵۵
۱۶۴۵۲	۷۷۶۷	۸۶۸۶	۱۶	۱	از ری	
۲۰۴	۲۰۴	-	۱	-	از شمیرانات	
۲۹۵۷۲۵	۲۵۴۲۴	۲۶۰۳۱۱	۹۹	۲	جمع	۱۲۴۵-۱۲۵۵
۱۰۸۰۷	۱۰۸۰۷	-	۳۰	-	از تهران	
۱۱۹۲۲۵	۱۶۴۱۰	۱۰۲۸۲۵	۴۱	۱	از ری	
۱۶۵۶۹۲	۸۲۰۷	۱۵۷۴۸۶	۲۸	۱	از شمیرانات	

جدول شماره ۱: تعداد شهرها و آبادیهای جذب شده به شهر تهران بر حسب تعداد جمعیت در فاصله های دهساله بین سرشماریها از ۱۲۴۵ تا ۱۲۶۵

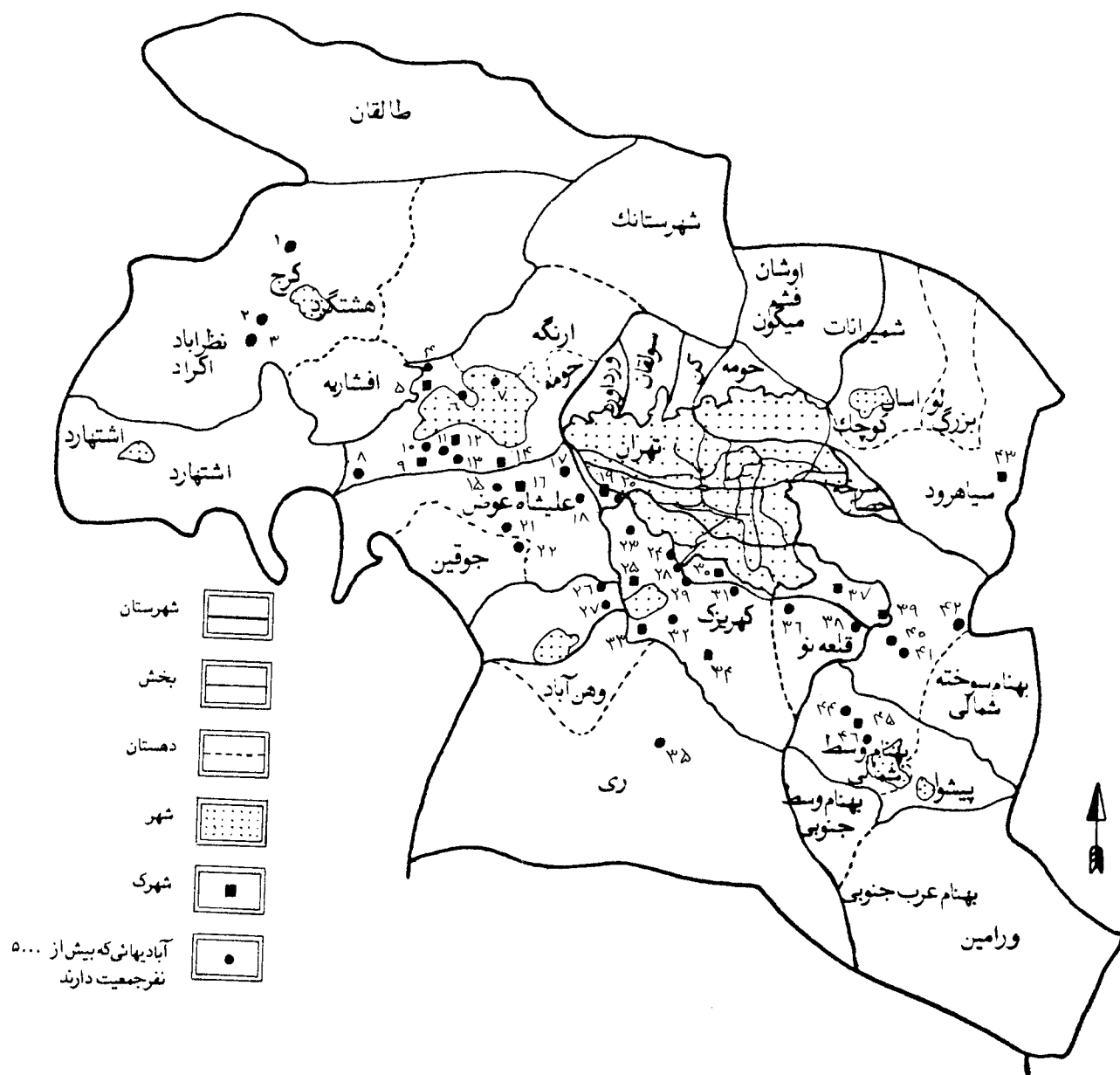
سایر نقاط نزدیک به شهر تهران نیز تشدید شود به عنوان مثال جمعیت شهر اسلام شهر که در حال حاضر باید آن را بخشی از تهران نیز تلقی کرد از ۵۰۲۹۲ نفر در سال ۱۳۵۵ به ۱۵۱۴۹ نفر در سال ۱۳۶۵ افزایش یافت یعنی در یک دوره ده ساله بیش از ۴ برابر شد. نظری به افزایش جمعیت برخی از شهرهای استان تهران که در نزدیکی شهر تهران و یادار ارتباط بسیار سهل و ساده با آن قرار دارند حدوداً اثرپذیری آنها را از جریان مهاجرت به سوی تهران در دوره دهساله ۱۳۵۵ - ۱۳۶۵ با توجه به موقعیت آنها بر روی نقشه جغرافیائی استان تهران نشان می دهد .
(نمودارهای شماره ۴۰۲)

بدین ترتیب جمعیت سالهای ۱۳۴۵ و ۱۳۵۵ شهر تهران در محدوده سرشماری سال ۱۳۶۵ به ترتیب ۲۰۱۵۴۶۵ نفر و ۴۵۴۹۴۸۵ نفر می شود و میزان رشد سالانه جمعیت در فاصله دهساله ۱۳۴۵-۱۳۵۵ ۴/۲ درصد و در فاصله سالهای ۱۳۵۵-۱۳۶۵ ۲/۸۷ درصد به دست می آید.

کاهش رشد جمعیت در ۱۰ ساله ۱۳۵۵-۱۳۶۵ به جهت محدودیت های بوده است که در مقابل مهاجرت آزاد جمعیت به سوی تهران اتخاذ شده بود بعد از سال ۱۳۵۹ که جیره بندی کالاهای اساسی به مورد اجرا گذاشته شد محدودیت هایی در زمینه صدور دفتر بسیج اقتصادی که مجوز اقامت رسمی در تهران بود پیش آمد و مثبت نام کودکان در مدارس ابتدائی، راهنمایی تحصیلی و متوسطه موقوف به داشتن آن گردید و چون خرید و واحد مسکونی نیز در تهران بدون داشتن دفترچه بسیج اقتصادی ممنوع بود عملاً مهاجران به تهران به جای سکونت در آن شهر در شهرکها و آبادیهای پیرامونی مستقر شدند و به جای افزایش جمعیت شهر تهران موجب افزایش آبادیهای پیرامونی آن شدند که خارج از شمول محدودیت های خاص شهر تهران بودند. به همین جهت بررسی جمعیت شهر تهران در فاصله سالهای ۱۳۵۵-۱۳۶۵ عملاً به دوره زمانی ۱۳۵۵-۱۳۶۰ و ۱۳۶۱-۱۳۶۵ تفکیک می شود. در دوره پنجساله اول سهم مهاجرت در افزایش جمعیت شهر تهران در مقایسه با ۱۰ سال قبل از آن افزایش یافت و از ۱/۹۱ درصد در سال ۲/۲۴ درصد در سال رسید ولی این روند از سال ۱۳۶۰ به بعد جنبه منفی به خود گرفت و بر اثر آن برای نخستین بار در طول دوره ۱۰ سال گذشته میزان افزایش جمعیت شهر تهران به کمتر از میزان رشد طبیعی آن رسید.

استقرار قسمت اعظمی از مهاجران به تهران در آبادیهای پیرامونی آن که از تسهیلات و امکانات شهر تهران برخوردار بوده و ارتباط سهل و ساده ای بین آن نقاط و تهران وجود داشته است باعث شد که جمعیت ۲۹ نقطه پیرامونی شهر تهران در فاصله سالهای ۱۳۵۵ و ۱۳۶۵ از ۶۵۲۵۸ نفر به ۴۶۴۵۸۶ نفر افزایش یابد و افزایش جمعیت

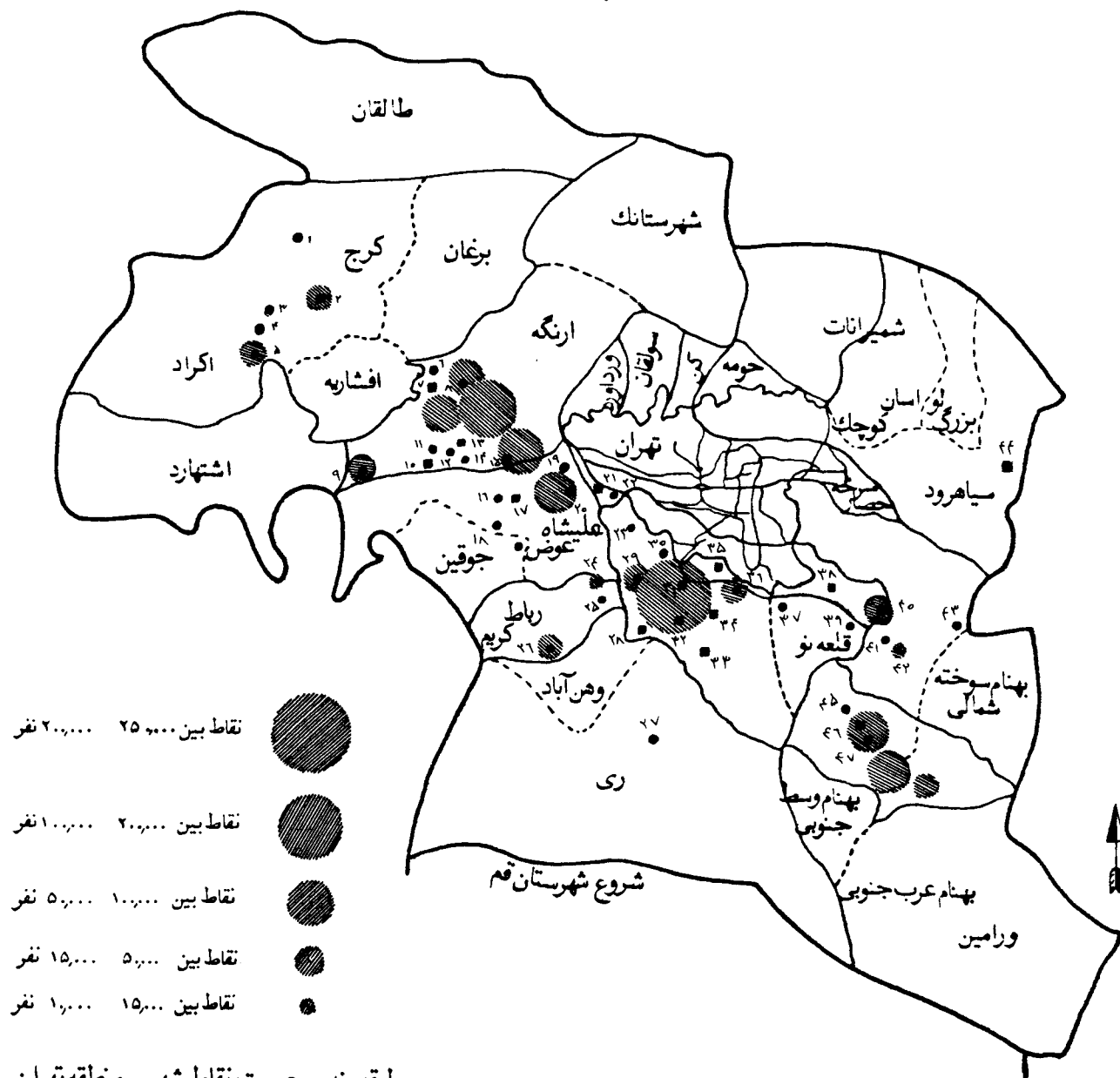

- ۱- هیو ۲- سیدجمال الدین ۳- محمدآباد ۴- کمال آباد ۵- شهرک پیشاهنگی ۶- میان جاده ۷- گوهردشت
- ۸- مردآباد ۹- شهرک شهیدچمران ۱۰- ولدآباد ۱۱- محمدآباد ۱۲- شهرک بعثت ۱۳- مشکین آباد
- ۱۴- فردیس ۱۵- سرآسیاب ۱۶- شهرک اندیشه ۱۷- سرخه حصار ۱۸- قلعه حسن آباد ۱۹- شهرک دانش
- ۲۰- سعیدآباد ۲۱- ملارد ۲۲- برآباد ۲۳- احمدآباد مستوفی ۲۴- گلدسته ۲۵- موسی آباد ۲۶- اکبرآباد
- ۲۷- سلطان آباد ۲۸- ده آباد ۲۹- اسلامشهر ۳۰- خلادیر ۳۱- باقرآباد ۳۲- میان آباد ۳۳- واوان
- ۳۴- امام حسن مجتبی ۳۵- حسن آباد ۳۶- فیروزآباد ۳۷- خاوردشت ۳۸- فرون آباد ۳۹- شهرک قیام -
- دشت ۴۰- خاتون آباد ۴۱- ماما زان ۴۲- پارچین ۴۳- ولی عصر ۴۴- باقرآباد ۴۵- آزادیه ۴۶- خیرآباد

جدول شماره ۲: جمعیت و میزان رشد برخی از شهرهای نزدیک به تهران

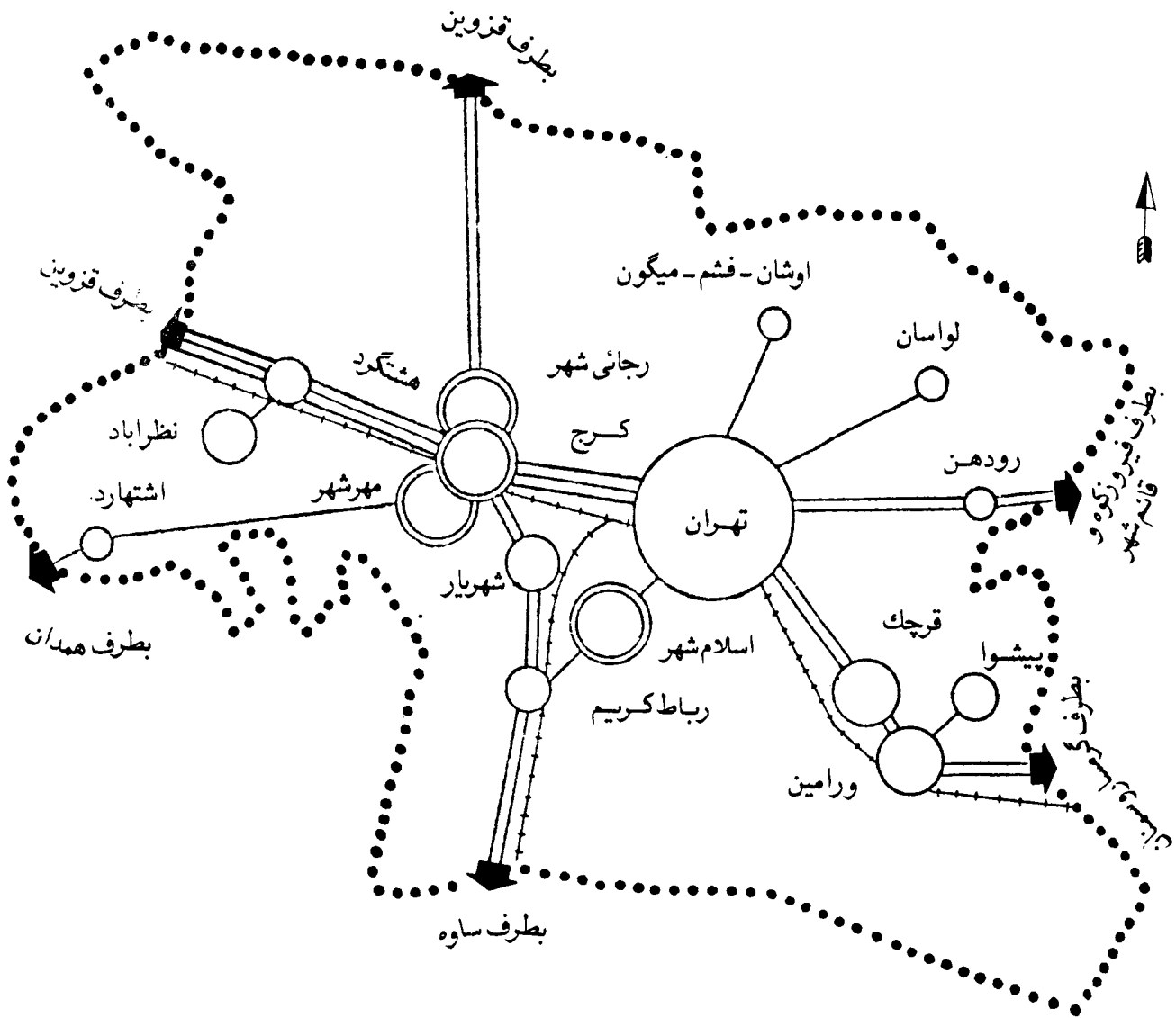
در فاصله سالهای ۱۳۵۵-۱۳۶۵

متوسط میزان رشد سالانه به درصد	جمعیت ۱۳۶۵	جمعیت ۱۳۵۵	نام شهر
۱۵/۶	۲۱۵۱۲۹	۵۰۲۹۲	اسلام شهر
۴/۸	۸۰۹۵	۵۰۷۴	اشتهار
۵/۷	۱۷۲۸۲	۹۹۲۴	پیشوا
۴/۴	۱۵۲۰۹	۹۹۰۲	دماوند
۱۴/۲	۱۷۹۰۲	۴۷۶۲	رباط کریم
۲۰/۲	۱۱۷۸۵۲	۸۲۳۲	رجائی شهر
۸/۰	۶۶۵۰	۲۰۸۲	رودهن
۶/۷	۲۲۴۳۲	۱۱۶۹۷	شهریار
۱۸/۰	۷۷۹۵۷	۱۴۹۲۵	قرچک
۷/۱	۲۷۵۱۰۰	۱۲۷۹۲۶	کرج
۷/۶	۶۰۴	۲۸۹۴	گلندوک
۲۰/۰	۵۷۴۷۷	۴۱۵۴	مهر شهر
۸/۵	۲۱۶۶۰	۹۸۸۹	نظرآباد
۸/۵	۵۸۲۱۱	۲۵۷۹۲	ورامین
۱۱/۴	۱۶۷۶۱	۵۶۸۲	هشتگرد

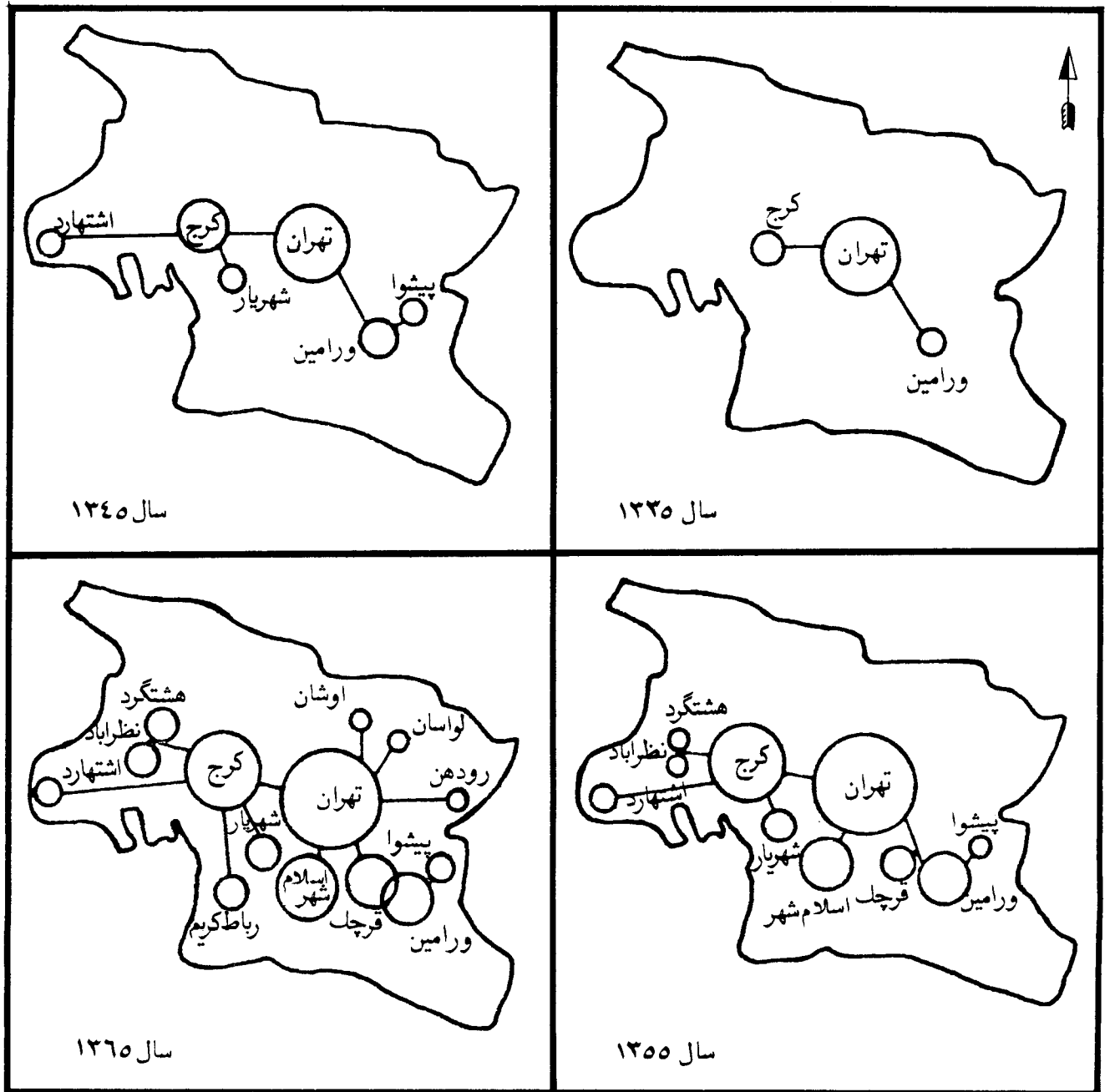

- ۱- هیو ۲- هشتگرد ۳- سیدجمال الدین ۴- محمدآباد ۵- نظرآباد ۶- کمال آباد ۷- شهرک پیش آهننگی
- ۸- میان جاده ۹- مردآباد ۱۰- شهرک شهیدچمران ۱۱- ولدآباد ۱۲- محمدآباد ۱۳- شهرک بعثت
- ۱۴- مشکین آباد ۱۵- فردیس ۱۶- سرآسیاب ۱۷- شهرک اندیشه ۱۸- ملارد ۱۹- سرخه حصار ۲۰- قلعه -
- حسن آباد ۲۱- شهرک دانش ۲۲- سعیدآباد ۲۳- احمدآباد مستوفی ۲۴- اکبرآباد ۲۵- سلطان آباد
- ۲۶- رباط کریم ۲۷- حسن آباد ۲۸- واوان ۲۹- موسی آباد ۳۰- گلدسته ۳۱- اسلام شهر ۳۲- میان آباد
- ۳۳- امام حسن مجتبی ۳۴- شهدا ۳۵- خلاذیر ۳۶- باقرآباد ۳۷- فیروزآباد ۳۸- خاوردشت ۳۹- افروان آباد
- ۴۰- شهرک قیام دشت ۴۱- خاتون آباد ۴۲- مامازان ۴۳- پارچین ۴۴- ولی عصر ۴۵- باقرآباد
- ۴۶- آزادیه ۴۷- خیرآباد

۵. نقاط شهری پیرامونی تهران (منطقه تهران) در سرشماری ۱۳۶۵

۶. تهران و نقاط شهری پیرامونی آن در فاصله سالهای ۱۳۳۵ و ۱۳۶۵

زادگاه جمعیت شهرتهران

نسبت افراد متولد شهرتهران در سرشماری سال ۱۳۵۵ برابر ۵۵ درصد بوده است. به این ترتیب در دوره ۱۰ ساله ۱۳۵۵-۱۳۶۵ حدوداً واحد درصدی بر اهمیت نسبی آنان افزوده شده است این امر نشانه ای از کاهش اهمیت مهاجرت در میزان افزایش جمعیت شهرتهران در سالهای اخیر است (جدول شماره ۲)

در سال ۱۳۶۵ حدود ۶۴ درصد جمعیت شهرتهران را متولدین این شهر تشکیل می داده است در نتیجه نزدیک به ۳۶ درصد جمعیت آن از افرادی تشکیل می شده است که در گذشته های دور و نزدیک از زادگاه خود به این شهر مهاجرت کرده اند.

جدول شماره ۲: تعداد مهاجران - شهرتهران و تاثیر آن بر میزان رشد سالانه جمعیت آن شهر از سال ۱۳۴۵ تا سال ۱۳۶۵ (ارقام به هزار نفر)

دوره زمانی	تعداد مهاجران	درصد به جمعیت شهر در پایان دوره	میزان رشد جمعیت بر اثر مهاجرت
۱۳۵۵ تا ۱۳۴۵	+ ۷۸۳	+ ۱۷/۲	+ ۱/۹۱ درصد
۵۵ تا ۱۳۶۰	+ ۵۹۷	+ ۱۰/۵	+ ۲/۲۴ درصد
۶۰ تا ۱۳۶۵	- ۴۹۲	- ۸/۲	- ۱/۵۸ درصد

تهران استقرار یافته و بارشدی رویه ای افزایش می یابند در واقع کسانی هستند که در مقابل با محدودیت های فوق و یا به دلایل مشابه دیگر فقط مسکن خود را به خارج از محدوده خدماتی شهرداری منتقل کرده اند که در عمل باید جزء جمعیت شهرتهران به حساب آیند. هم زمانی آغاز افزایش شدید جمعیت این نقاط با ایجاد محدودیت های مربوط به مهاجرت به شهرتهران موهبید این نظر است در واقع جمعیت انبوهی که طی ۱۰ ساله ۱۳۵۵-۱۳۶۵ به این نقاط سرازیر شده اند از دو گروه زیر تشکیل می شوند: ۱- مازاد مهاجرانی که به قصد عزیمت به تهران شهر و دیار خود را ترک کرده و در بر خورده با مشکلات مربوط به اقامت در محدوده خدمات شهری تهران به نقاط مذکور روی آورده اند. به همین دلیل این افراد خود را ساکن تهران می دانند، در تهران کار می کنند و اگر آنان سوال شود که محیط شناسی

مسلمان" محدودیت های که در فاصله سالهای ۱۳۶۱-۱۳۶۵ در مورد استقاده از دفترچه های اوراق عمومی، خرید واحدهای مسکونی و اقامت در تهران برای تازه واردین به موقع اجرا گذاشته شدمی توانست به عنوان عامل محدوده کننده قوی حجم مهاجرت به این شهر را کاهش دهد ولی واقعیت این است که عوامل مذکور بر د جغرافیائی زیادی نداشته و فقط توانست مهاجرت به داخل محدوده شهرتهران (مناطق بیست گانه خدماتی شهرداری) را کاهش دهد و در عوض مراکز جمعیتی بزرگی را در اطراف این محدوده ایجاد کند. در واقع نجات شهر تهران از سیل عظیم مهاجران به قیمت ایجاد و توسعه کانونهای خوابگاهی اطراف شهر تحقق یافت که عملاً مسائل اقتصادی و اجتماعی خود را به شهرتهران تحمیل می کنند. جمعیت انبوهی که در شهرها، شهرکها و آبادی های اطراف

در کجای زندگی می کنند پاسخ شان تهران خواهد بود .

۲- گروهی از ساکنان مناطق بیست گانه تهران که از مراکز تجاری و پرتراکم مرکز شهر به حواشی و آرنجابه شهرک های اقماری مهاجرت می کنند.

هر چند دلایل وانگیزه های این گروه از مهاجران با گروه قبلی به کلی متفاوت است لکن از نظر میزان رشد جمعیت شهر تهران و نقاط پیرامونی آن و نهایتاً تبدیل شهر تهران به یک کلان شهر بزرگ نتایج مشابهی به بار می آورند آن چنان که امروزه تهران رانی توان محصور در ۲۰ منطقه شهرداری دانست بلکه باید عملکردها آن را در محدوده وسیعتری تجسم کرد که این تحت عنوان منطقه تهران در نقشه شماره ۷۶ نشان داده شده است .

نقشه شماره ۷ منطقه تهران برای مطالعات مربوط به طراحی زیرنامه ریزی آن در سالهای آینده .

ترکیب جمعیت شهر تهران

۱- نسبت جنسی جمعیت :

نسبت جنسی در جمعیت شهر تهران در سال ۱۳۶۵ نزدیک به رقم طبیعی و معادل ۰۴/۸ نفر مرد در مقابل ۱۰ نفر زن بوده است . این نسبت در گروه سنی ۴-۱۰ ساله ۰۲/۴ و در گروه سنی ۲۰-۲۴ ساله ۰۴/۲ و در گروه سنی ۶۰-۶۴ ساله ۰۸/۹ بوده است .

۲- ترکیب سنی :

توزیع نسبی جمعیت شهر تهران در سال ۱۳۶۵ در جدول شماره ۴ داده شده است به طوریکه از ارقام این جدول برمی آید ۳۷/۴ درصد جمعیت تهران در سنین کمتر از ۱۵ سالگی و ۵۹/۲ درصد آنان در سنین ۱۵-۶۴ ساله قرار داشته و تنها ۲/۷ درصد از جمعیت شهر را افراد ۶۵ سال به بالا تشکیل می داده است و تفاوت مهمی نیز از نظر ترکیب سنی بر حسب جنس وجود نداشته است مقایسه هرمهای سنی جمعیت شهر تهران در سالهای ۱۳۵۵ و ۱۳۶۵ نشان دهنده گسترش بسیار

معنی دار گروه سنی ۴- سال و کاهش نسبی افراد ۱۰- ۲۴ ساله به ویژه در مورد مردان است.

توزیع جمعیت سال ۱۳۶۵ تهران در مناطق مختلف آن

سرشماری سال ۱۳۶۵ جمعیت شهر تهران را ۶۰۴۲۵۸۴ نفر اعلام داشته است این رقم تنها ۲۰ منطقه شهرداری را شامل می شود و جمعیت شهرکها و نقاط پیرامونی آن را در بر نمی گیرد . توزیع جمعیت در مناطق بیست گانه شهر تهران بسیار نامتعادل است . متوسط تراکم جمعیت که در سال ۱۳۶۵ حدود ۱۰۵ نفر در کیلومتر مربع بوده است از ۲۱ نفر در منطقه یک تا ۴۲۵ نفر در منطقه ۱۷ در نوسان بوده است (جدول شماره ۵)

خصوصیات اجتماعی- اقتصادی شهر تهران

۱- دین :

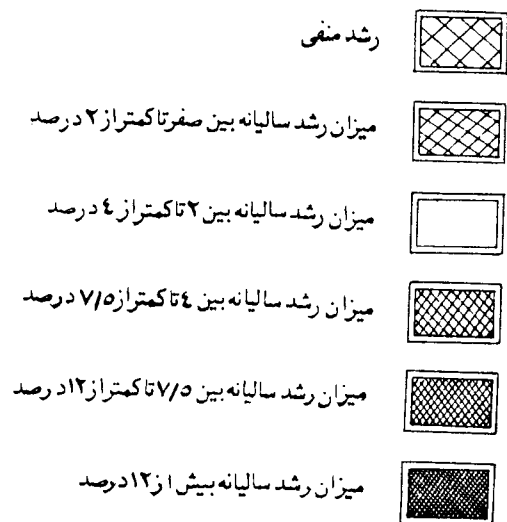
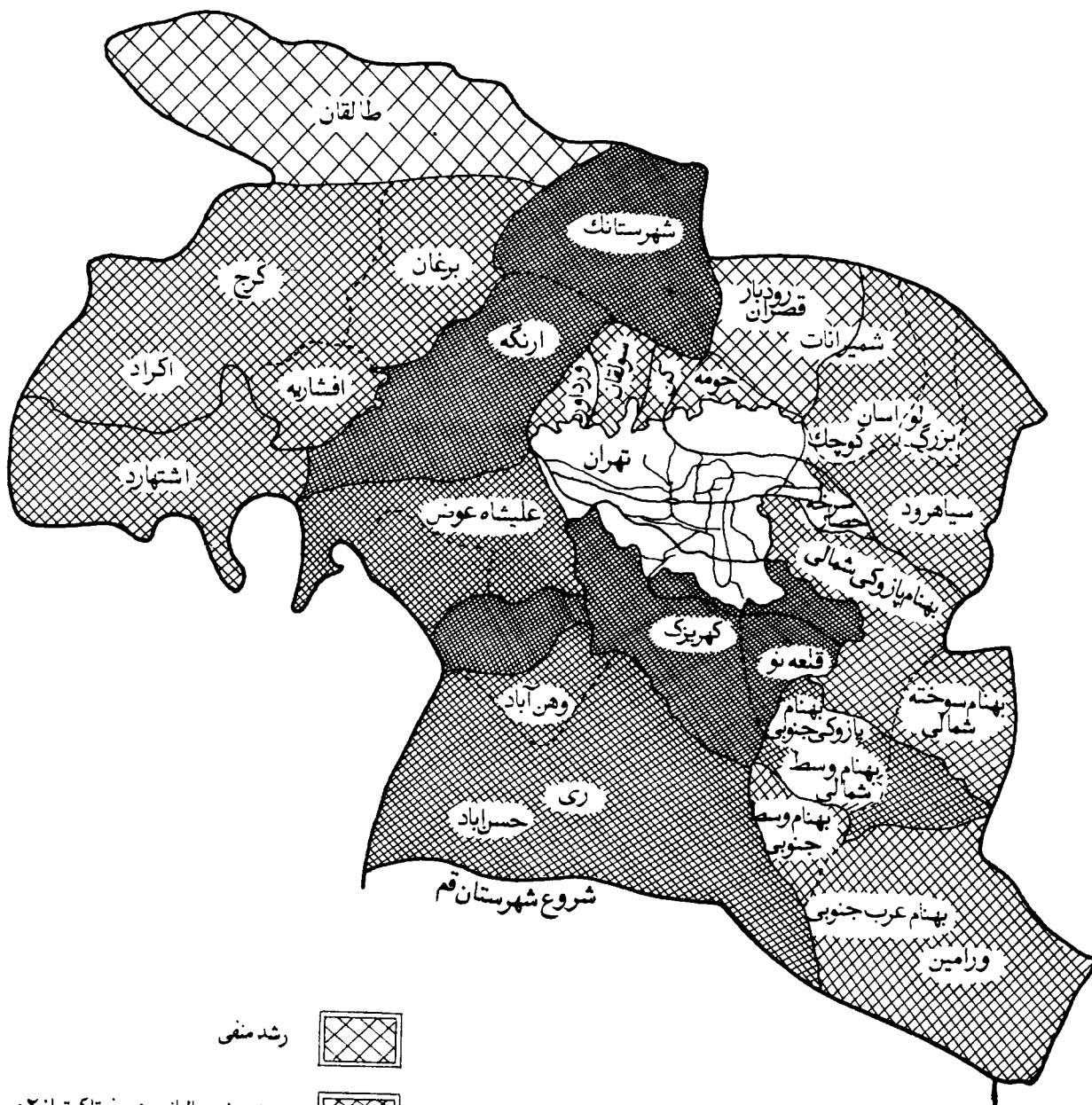
اکثریت قریب به اتفاق جمعیت شهر تهران (۹۸/۰ درصد) را مسلمانان تشکیل می دهند و تنها ۲/۰ درصد آنها را اقلیتهای مذهبی بسه شرح زیر تشکیل شده است :

زرتشتی	۰/۲ درصد
کلیمی	۰/۲ درصد
مسیحی	۱/۲ درصد
سایر ادیان و مذاهب	۰/۲ درصد

۲- وضع ازدواج و زناشویی :

۲۶/۹ درصد از جمعیت ۱۵ ساله به بالای تهران را در سال ۱۳۶۵ افراد هرگز ازدواج نکرده تشکیل می داده و تغییرات آن در طول زمان ناچیز بوده و از ۲۶/۲ درصد در سال ۱۳۲۵ ، ۲۶/۲ درصد در سال ۱۳۴۵ و ۳۰/۴ درصد در سال ۱۳۵۵ رسیده است .

نسبت افراد هرگز ازدواج نکرده جمعیت شهر تهران در سال ۱۳۶۵ در بین مردان ۱۵ ساله به بالا ۲۹/۴ درصد و در بین زنان ۱۰ ساله به بالا ۳۰/۰ درصد بوده است . تفاوتی معنی داری از نظر ازدواج زنان بر حسب سواد وجود دارد و ارقام زیر آن را نشان می دهد :

جدول شماره ۴- جمعیت تهران بر حسب سن وبتفكيك جنس
 در سرشماری سال ۱۳۶۵

زن	مرد	دوجنس	سن
۲۹۵۰۳۸۴	۳۰۹۲۲۰۰	۶۰۴۲۵۸۴	جمع
۴۵۷۹۲۷	۴۷۲۶۸۷	۹۳۱۶۲۴	۴-۰
۳۶۸۸۱۵	۳۸۲۰۸۶	۷۵۱۹۰۱	۹-۵
۲۸۱۵۴۴	۲۹۷۵۵۷	۵۷۹۱۰۱	۱۴-۱۰
۲۹۹۷۱۴	۳۰۸۰۳۶	۶۰۷۷۵۰	۱۹-۱۵
۳۰۵۷۵۷	۳۰۴۰۱۸	۶۰۹۷۷۵	۲۴-۲۰
۲۷۰۷۱۸	۲۸۲۷۹۰	۵۵۲۵۰۸	۲۹-۲۵
۲۱۵۱۴۷	۲۳۲۰۰۷	۴۴۷۱۵۴	۳۴-۳۰
۱۶۱۰۸۵	۱۷۲۴۵۳	۳۳۵۵۳۸	۳۹-۳۵
۱۲۳۷۱۷	۱۳۶۹۶۱	۲۶۰۶۷۸	۴۴-۴۰
۱۰۶۸۲۱	۱۲۲۰۰۱	۲۲۸۲۲۲	۴۹-۴۵
۹۶۸۱۵	۱۱۵۶۴۲	۲۱۲۴۵۷	۵۴-۵۰
۸۴۸۲۳	۹۰۸۷۴	۱۷۵۶۹۷	۵۹-۵۵
۶۸۰۶۹	۷۷۰۹۲	۱۴۵۱۶۱	۶۴-۶۰
۱۰۸۵۵۳	۹۴۵۰۹	۲۰۳۰۶۲	۶۵ سال بیشتر
۸۹۶	۱۴۸۷	۲۳۵۶	نامشخص

جدول شماره ۵: جمعیت، مساحت و تراکم جمعیتی مناطق مختلف شهر تهران در سال ۱۳۶۵

(** تراکم جمعیت در تهران با احتساب حریم ۸۴ نفر در هکتار است.)

منطقه	جمعیت	مساحت به km^2	تراکم به هکتار	متوسط میزان رشد سالانه ۶۵-۵۹
جمع	۶۰۴۲۵۸۴	۷۱۶/۹	** ۱۰۴/۵	۱/۷
منطقه ۱	۲۰۹۱۵۲	۶۸/۱	۳۰/۷	۲/۲
منطقه ۲	۲۷۵۴۲۹	۴۲/۲	۶۲/۸	۳/۸
منطقه ۳	۲۱۵۵۷۲	۳۰/۸	۷۰/۰	۰/۵
منطقه ۴	۴۷۲۰۱۱ *	۶۵/۳	۷۲/۴	۶/۹
منطقه ۵	۱۸۹۹۵۵ *	۶۰/۱	۳۱/۶	۱۷/۵
منطقه ۶	۲۶۰۱۴۲	۲۲/۲	۱۱۶/۸	۱/۹
منطقه ۷	۳۰۱۲۲۲	۱۵/۴	۱۹۵/۹	- ۱/۲
منطقه ۸	۲۵۵۹۶۸	۱۴/۰	۲۵۲/۷	- ۱/۴
منطقه ۹	۱۹۰۵۹۹	۲۰/۷	۹۲/۱	۱/۱
منطقه ۱۰	۳۰۵۵۲۶	۸/۱	۳۷۵/۸	- ۱/۹
منطقه ۱۱	۲۵۸۴۶۸	۱۲/۶	۲۰۴/۸	- ۱/۱
منطقه ۱۲	۲۷۱۴۸۶	۱۶/۱	۱۶۸/۹	۴/۱
منطقه ۱۳	۲۰۴۲۷۸	۱۰/۳	۱۹۹/۱	- ۱/۴
منطقه ۱۴	۲۷۲۴۰۹	۲۹/۰	۱۲۸/۹	- ۱/۲
منطقه ۱۵	۵۲۱۲۴۲	۳۱/۵	۱۶۵/۵	۵/۶
منطقه ۱۶	۲۲۴۶۱۲	۱۷/۶	۱۸۴/۴	- ۱/۸
منطقه ۱۷	۳۲۷۱۶۵	۷/۹	۴۲۵/۷	- ۱/۸
منطقه ۱۸	۲۶۲۵۲۴ *	۴۲/۹	۱۰۵/۴	۶/۷
منطقه ۱۹	۲۲۵۲۶ *	۱۵/۰	۱۳۵/۰	۸/۹
منطقه ۲۰	۳۰۵۴۸۹ *	۴۵/۸	۶۶/۷	۳/۵
حریم تهران	۱۸۴۲۰۷	۱۵۸/۲	۱۱/۶	-
تفاوت با نتایج تفصیلی	۲۰۵۰۵	-	-	-

* - مناطق دارای حریم

بی سواد ۱۵/۲ سال " ۲۵ ۲/۲ درصد	باسواد ۲۰/۸ سال " ۴۵ ۴/۶ درصد	میانگین سنی ازدواجهای بار اول زنان سن آستانه ، تجرد قطعی شدت تجرد قطعی

۳- وضع سواد :

۸۲/۰ درصد از جمعیت ۶ ساله به بالای تهران در سال ۱۳۶۵ با سواد بوده اند این نسبت در بین مناطق مختلف بین ۹۱/۵ درصد در منطقه ۶/۶۹ درصد (۲ و ۲۰) بیش از ۹۰ درصد، در منطقه ۱۲ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰) کمتر از ۸۰ درصد و در ۱۰ منطقه دیگر بین ۸۰ تا ۹۰ درصد بوده است ۲۰/۷ درصد از افراد ۶ ساله به بالای شهر تهران در سال ۱۳۶۵ را محصلین تشکیل می داده و از این نظر تفاوت معنی دار بین زن و مرد وجود نداشته است (۲۱/۶ درصد مردان و ۲۹/۷ درصد زنان) و تفاوت جزئی در این مورد مربوط به نسبت تحصیل در دوره های متوسطه و عالی است و ازدواج زودتر زنان نسبت به مردان نیز عامل اصلی آن است .

۴- وضع فعالیت و اشتغال :

باتوجه به تعاریف مربوط به فعالیت و اشتغال در سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۶۵ و تفکیک جمعیت ۶ ساله و بالاتر به افراد شاغل ، بیکارجویای کار، محصل ، خانه دار ، دارای - درآمد بدون کار، سایر و وضع فعالیت اظهار نشده از ۴۹۳ هزار نفر جمعیت ۶ سال و بیشتر شهر تهران ۲۴/۶ درصد از نظر اقتصادی فعال (۲۹/۶ درصد شاغل ۵/۰ درصد بیکارجویای کار بوده اند). این نسبت در مناطق مختلف شهرتهسران یکسان نبوده و بین ۳۷/۶ درصد در منطقه ۷ و ۲۲/۰ درصد در منطقه ۸ نوسان داشته است .

لازم به یادآوری است که تعداد افراد شاغل کمتر از ۱۰ ساله در تهران بسیار اندک بوده و نسبت آنها به کل افراد شاغل حتی به یک دهم درصد نیز نمی رسیده است .
۸۸ درصد از جمعیت فعال شهر تهران را مردان

۱۲ درصد آنان را زنان تشکیل می دهد . نسبت اشتغال مردان ۱۰ ساله و بالاتر بین ۴۴/۵ درصد (منطقه ۶) و ۵۶/۵ درصد (در منطقه ۱۵) تغییر می کنند در حالی که این نسبت در مورد زنان از ۱۲/۶ درصد (در منطقه ۶) تجاوز نمی کند و در منطقه ۱۹ با ۱/۱ درصد حداقل میسران اشتغال را برای آنان نشان می دهد .

بیشترین درصد از جمعیت شاغل تهران با ۴۱/۲ درصد در گروه عمده خدمات عمومی ، اجتماعی و شخصی ، اشتغال دارند و گروه عمده صنعت با ۱۸/۴ درصد در مرتبه دوم و فروش و رستوران و هتل داری با ۱۴ درصد در مرتبه سوم قرار می گیرد .

مناطق مختلف تهران از نظر توزیع شاغلان در گروههای عمده فعالیت های اقتصادی با هم و با کل کشور از این نظر وجه مشترک دارند که نسبت اشتغال در گروه عمده خدمات عمومی ، اجتماعی و شخصی ، در همه آنها بیش از سایر فعالیتهاست . اگر از این رشت صرف نظر شود می توان مناطق بیست گانه تهران را به سه دسته تقسیم کرد :

۱- مناطقی که در آنها بیشترین تعداد شاغلان به " فروش ، رستوران و هتل داری " اشتغال دارند (۱ و ۲ و ۳ و ۶ و ۷)

۲- مناطقی که گروه عمده صنعت بیشترین نسبت از شاغلان را به خود جذب کرده است (۴ ، ۵ ، ۸ ، ۹ ، ۱۴ ، ۱۵ ، ۱۶ ، ۱۷ ، ۱۸ ، ۱۹ ، ۲۰)

۳- مناطقی که تفاوت معنی داری بین اشتغال در "فروش ، رستوران و هتل داری " در آنها با اشتغال در صنعت وجود ندارد (۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳) در مجموع می توان نسبت اشتغال جمعیت تهران در سه بخش عمده اقتصادی را بر حسب جنس به شرح زیر خلاصه کرد :

بخش عمده فعالیت	ده جنس	مرد	زن
کشاورزی	۰/۹	۱/۰	۰/۴
صنعت	۲۷/۲	۲۹/۱	۹/۱
خدمات	۷۱/۹	۶۹/۹	۹۰/۵

رشد جمعیت و آینده آن

های دوم و سوم که در واقع فرضهای شدنی اولی محتمل و دومی ممکن است تا سال ۱۳۸۰ چندان تفاوتی باهم ندارند طبق این دو چشم انداز جمعیت تهران در آن سال بین ۱۰/۸ و ۱۰/۱ - میلیون نفر خواهد بود .

لازمه تحقق چشم انداز چهارم کاهش تدریجی باروری و رسیدن فوری به موازنه مهاجرتی صفر است این فرض هر چند غیر متحتمن اما به لحاظی شایان توجه می باشد زیرا احتی در این صورت جمعیت تهران از حرکت باز نه ایستاده در سال ۱۳۸۰ به ۸/۲۲ میلیون نفر یعنی ۲۶ درصد بیش از جمعیت سال ۱۳۶۵ و در سال ۱۳۹۰ به ۹/۷ میلیون نفر خواهد رسید . (جدول شماره ۷)

با توجه به حدود تغییر میزانهای باروری و مرگ و میر و اثر مهاجرت بر رشد جمعیت شهر تهران می توان برآوردهای مختلفی از آن به دست داد این برآوردها بر حسب میزان رشد جمعیت در جدول شماره ۶ خلاصه شده است . تحول جمعیت در فرض یکم افزایش جمعیت تهران را در شرایط میزان افزایش جمعیت شهری کشور بدون هیچ گونه تعدیلی نشان می دهد این فرض ادامه روند افزایش جمعیت تهران در سالهای قبل از انقلاب اسلامی رانیز منعکس می سازد و چشم انداز هولناک کابوس شهر ۲۲/۵ میلیون نفری را در سال ۱۳۹۰ نشان می دهد . تحول جمعیت شهر تهران طبق چشم انداز -

سال	فرض ۱	فرض ۲	فرض ۳	فرض ۴
۱۳۶۵ - ۱۳۶۹	۵/۴	۴/۳	۳/۸	۲/۲
۱۳۷۰ - ۱۳۷۴	۵/۴	۴/۰	۳/۵	۲/۱
۱۳۷۵ - ۱۳۷۹	۵/۴	۳/۶	۳/۱	۳/۰
۱۳۸۰ - ۱۳۸۴	۵/۲	۳/۵	۲/۷	۱/۹
۱۳۸۵ - ۱۳۹۰	۵/۲	۳/۳	۲/۴	۱/۷

جدول شماره ۶: برآورد تغییرات میزان رشد جمعیت شهر تهران از سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۰

جدول شماره ۷: پیش بینی جمعیت تهران تا سال ۲۰۱۱ براساس توضیحات مختلف
(ارقام به هزارنفر)

سال	فرض ۱	فرض ۲	فرض ۳	فرض ۴
۱۳۷۰	۷۸۶۰	۷۴۵۸	۷۲۸۱	۶۷۳۷
۱۳۷۵	۱۰۲۲۴	۹۰۷۴	۸۶۴۸	۷۴۷۵
۱۳۸۰	۱۳۲۹۹	۱۰۸۳۰	۱۰۰۷۴	۸۳۳۰
۱۳۸۵	۱۷۳۰۰	۱۲۸۶۲	۱۱۵۱۰	۹۰۶۷
۱۳۹۰	۲۲۵۰۰	۱۵۱۲۹	۱۲۹۵۶	۹۸۶۵

